

Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі педагогічного ВНЗ. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Вип. 9. – Київ. – 2006. – 440 с., С. 421 – 429.

УДК 37.064.3

КАРПІЮК С.О.
м. Житомир

Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі педагогічного ВНЗ

У сучасній соціально-політичній і культурно-історичній ситуації, яка склалася в Україні, освіта повинна стати однією з умов відродження та розвитку самої держави: а психологізація й педагогізація свідомості громадян та психологічно грамотні і якісно підготовлені молоді спеціалісти – фундаментальними умовами кардинальних суспільних змін. Очевидно, що у процесі розв'язання низки завдань, пов'язаних з розбудовою системи освіти на засадах гуманізації та гуманітаризації, проблема соціально-психологічного клімату набуває виняткового значення. Таким чином, актуальність даної проблеми визначається насамперед завданням реформування освіти в Україні, зокрема, вищої, необхідністю підготовки високо кваліфікованих й психологічно грамотних фахівців з особистісно-орієнтованою спрямованістю в навчанні та вихованні студентів.

Вивчення проблеми формування соціально-психологічного клімату репрезентовано в психолого-педагогічній літературі широким колом дослідників (Н.П.Аникієва, Б.Ф.Баєв, І.Д.Бех, Л.В.Долинська, Л.М. Дунець, І.А.Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос, Н.В.Кузьміна, М.В.Левченко, Г.В.Локарева, Л.І.Мищик, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, О.В.Петровський, О.О.Почерніна, О.Л. Савенкова, З.І.Слепкань, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та ін..). більшістю з них відзначається, що важливою умовою сприятливого соціально-психологічного клімату у групі є позитивна мотивація та зацікавленість студентів групи в досягненні позитивних результатів навчання, особистісна спрямованість викладача на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності.

Проблема клімату, взагалі, та соціально-психологічного, зокрема, достатньо різнобічно висвітлена у літературі та розглядається як одна з найбільш суттєвих сторін колективу, яка характеризує його мотиваційну сферу в навчально-професійній діяльності. У формуванні цього структурного компонента колективу значну роль відіграють психолого-педагогічні знання та усвідомлення студентами їх ролі в професійному становленні. Виходячи з цього положення соціально-психологічний клімат можна вважати як таку динамічну психологічну атмосферу, що забезпечує студентам ефективність вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності.

В психолого-педагогічній науці часто застосовуються схожі категорії: „соціально-психологічний клімат”, „морально-психологічний клімат”, „психологічний клімат”, „психологічна атмосфера колективу”, але найбільш поширеним є поняття – „соціально-психологічний клімат” (далі СПК). Соціально-психологічний клімат є об'єктивно-існуючим явищем. Він є комплексною психологічною характеристикою, що відображає стан взаємин та ступінь задоволеності всіх учасників навчально-виховного процесу різноманітними факторами життєдіяльності колективу академічної групи і складається під впливом двох важливих факторів:

- 1) соціально-психологічна атмосфера суспільства в цілому;
- 2) мікросоціальні умови – специфіка даного колективу.

Соціально-психологічний клімат колективу студентської групи – це узагальнююча характеристика всього внутрішнього оточення, яке проявляється в поведінці і міжособистісних стосунках між основними суб'єктами навчального процесу [1, с.25]. Основним показником СПК виступає характер взаємин між студентами, викладачами і студентами, студентами і керівництвом ВНЗ, викладачами. Проявляється він на рівні згуртованості та конфліктності та має свою специфіку. Цьому питанню багато уваги приділяв А.С.Макаренко. він не вживав поняття соціально-психологічний клімат, а замінював іншими – стиль взаємин у колективі, тон взаємин. Нормальними він вважав у колективі тільки „мажорний тон” ознаками якого було:

- прояв впевненості кожного, спокою, бадьорості, готовності діяти;
- єдність членів колективу;
- захищеність всіх членів колективу;
- розумна і корисна активність;
- вміння бути стриманим у діях та словах.

В спостереженнях та дослідженнях помічено вплив соціально-психологічного клімату на ефективність навчальної діяльності, мотивацію навчання та психічний стан учасників всього навчального процесу, що дозволяє виділити п'ять основних груп факторів, які визначають стан соціально-психологічного клімату та, в кінцевому випадку, успішність та потяг до навчання студентів академічної групи (див. табл. 1.):

1. Функціональні фактори (умови навчання; забезпеченість навчання всіма необхідними засобами; режим навчання та дозвілля, чіткість розподілу функцій між студентами; функціональна визначеність структури діяльності кожного учасника, чіткість його обов'язків, прав та відповідальності; відношення викладачів до питань організації навчальної діяльності студентів тощо).

2. Економічні фактори (система оплати праці та навчання; своєчасність отримання грошового заохочення; премії, надбавки тощо).

3. Управлінські фактори (стиль й методи управління колективом; відношення викладачів до студентів; згуртованість викладацького складу; послідовність в оцінці та способів впливу на студентів; дистанція між викладачами та студентами; етика взаємодії викладацької та навчальної ланки тощо).

4. Психологічні фактори (характеристика стилю міжособистісних стосунків між студентами; ступінь соціально-психологічної сумісності; рівень конфліктності; рівень згуртованості, стан взаємодії між підрозділами; групова точка зору, норми та традиції поведінки; орієнтація на спільні цілі роботи, характер сприйняття та оцінки студентами один одного тощо). За висловленням П.Жане, до поведінкової структури особистості "...входить не тільки активність індивіда, що спостерігається зовні, але й внутрішній психічний зріст, що стає невід'ємною частиною поведінки, його регулюючою ланкою" [5, с.84]. Таким чином, з внутрішньо особистісної точки зору етапи мети створення СПК полягають в: усвідомленні необхідності психологічних знань у роботі; необхідності самопізнання й саморозвитку; виникненні інтересу до психологічних знань, до самопізнання й саморозвитку; прояві активності до оволодіння психологічними знаннями, до самопізнання й саморозвитку.

5. Фактори успішності характеристики групи (чисельність академічної групи; забезпечення адаптації та входження в колектив; перспектива підвищення успішності з різних предметів; обґрунтованість підбору груп у ВНЗ та інше).

Суть сприятливого соціально-психологічної природи в студентській групі полягає в тому, що прогрес психолого-педагогічного навчання і виховання, який протікає в позитивній атмосфері створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких вони набули до вступу у вищий навчальний заклад (ВНЗ), але й розвитку і формування нових професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок. Ми розглядаємо сприятливий соціально-психологічний клімат як стрижень цілісного формування всебічно розвинутої особистості, від сформованості якого залежить, як саме і яким чином будуть вирішуватися колективом, взагалі, і кожним студентом, зокрема, професійно-педагогічні завдання.

Мета створення і підтримання сприятливого СПК – полягає в теоретичному і практичному оволодінні студентами психологічними знаннями, методами і методиками побудови спілкування і взаємодій з людьми (студентами) в різних умовах їх життєдіяльності та вмілого застосування набутих знань у реальних педагогічних і життєвих ситуаціях, у пізнанні себе як особистості та інших людей, у оволодінні способами не тільки формування, розвитку й вдосконалення інших людей, але й саморозвитку та самовдосконалення, у формуванні світогляду, спрямованості майбутнього спеціаліста на активно-дієву роботу та суспільства в цілому. Структура мети створення сприятливого СПК визначається особливостями тих якостей особистості студента, які стосуються його інтересів, намірів і мотивів його навчання. Досягнення мети формування сприятливого СПК студентської академічної групи передбачає тривалий процес взаєморозуміння у ВНЗ. Це те розуміння, до якого прагнуть студенти, і те, що намагаються сформувати у студентів, викладачі. Таким чином, мета створення сприятливого СПК є віддаленою в часі, і процес досягнення кінцевої мети (рівня сформованості навчальних здібностей) складається з окремих етапів, тобто мети і завдань на кожному окремо взятому курсі.

Основними параметрами сприятливого соціально-психологічного клімату є:

1) тривалість (характеризується стійкістю професійно-психологічних мотивів, їх незмінністю протягом всього періоду професійної підготовки, хронологічною послідовністю);

2) реалістичність (постійне оцінювання особистістю уявлень про професію з точки зору реалізації очікувань від неї; здатність особистості диференціювати в уявленнях про майбутню професійну діяльність реальне і фантазію; реально оцінювати себе як особистість та свої професійні знання і можливості);

3) диференційованість (вміння виділяти з традиційної загальної психолого-педагогічної підготовки необхідну інформацію для вирішення тих чи інших педагогічних завдань);

4) комплексність (синтезований підхід до інтегральних утворень, який включає як весь арсенал нагромаджених знань: методологічних, методичних, технологічних, так і фахові, психологічні, педагогічні, які забезпечують ефективне вирішення освітніх, виховних та розвивальних завдань);

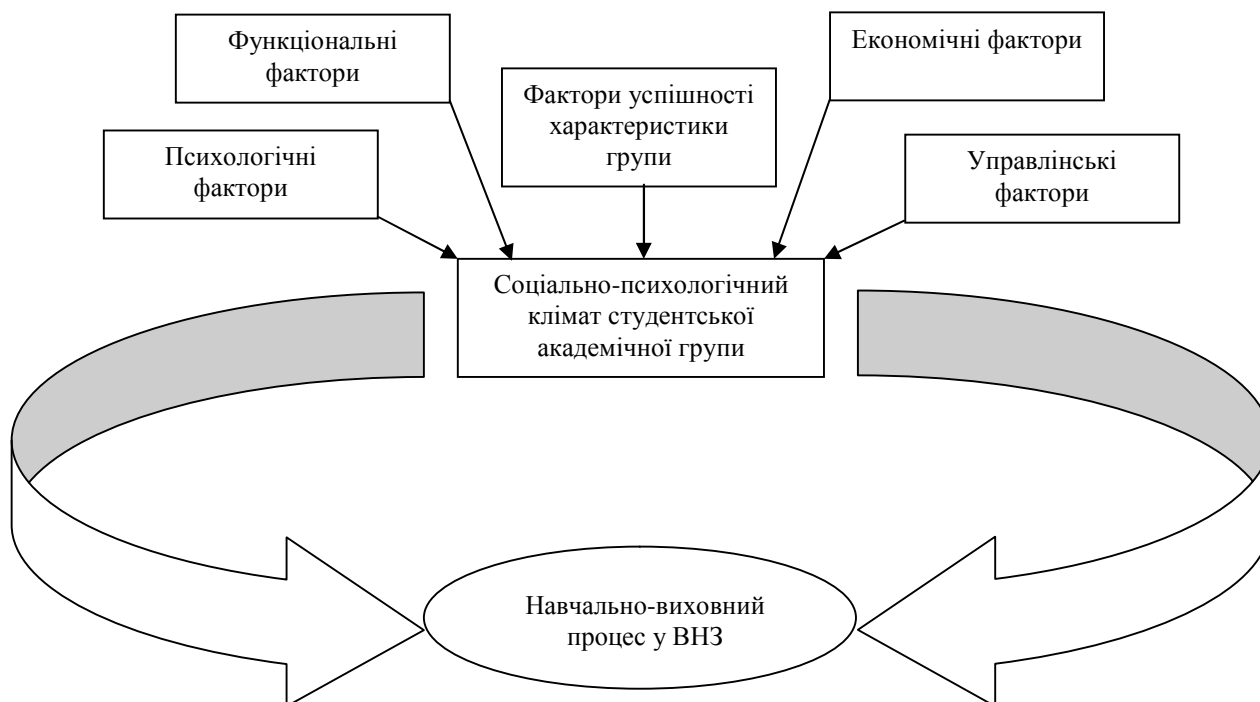
5) активність (наполеглива робота в напрямку від надбаного до не досягнутого);

6) узгодженість (ступінь зв'язаності всіх мотивів активності студента);

7) динамічність (характерною ознакою є рух формування і розвитку від умовного початкового рівня (інтерес до психології) до умовної сформованості (професійної зрілості);

Таблиця 1.

Вплив соціально-психологічного клімату на ефективність навчально-виховного процесу.

8) оптимістичність (ступінь упевненості в досягненні професійної мети та у собі).

Підсумовуючи, можна сказати, що процес формування сприятливого соціально-психологічного клімату особистості в студентській академічній групі – це формування таких головних, домінуючих, провідних мотивів поведінки та діяльності особистості студента, які підпорядковують собі другорядні мотиви, і в яких віддзеркалюється віддалена, узгоджена, тривала, життєво важлива професійна мета; загалом, це те, що студента цікавить, захоплює, над чим працює, що цінує, до чого прагне зараз (під час навчання у вузі) і в майбутньому як особистість.

Формування та підтримка сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі.

Формування, у його загальному значенні, – це розвиток чого-небудь (із характерною для нього специфікою) під впливом цілеспрямованих дій. Вивчення соціально-психологічного клімату можна будувати на основі практичних (спостереження, бесіда, аналіз результатів діяльності, стан навчальної дисципліни, узагальнення незалежних характеристик та інше) та психологічних методів, що потребують спеціальної підготовки (соціометричне опитування, анкетування, референтометрія та інше).

При спостереженні та бесіді зі студентами цілеспрямовано використовувати непрямі ознаки (показники) рівня розвитку соціально-психологічного клімату. У таблиці 2 наведено порівняльну характеристику показників, які властиві сприятливому (зрілому, здоровому) та несприятливому (незрілому) СПК.

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика показників сприятливого та несприятливого СПК.

Сприятливий (зрілий, здоровий) СПК	Несприятливий (незрілий) СПК
переваги творчого, професійного настрою протягом дня навчання	низька активність при обговоренні навчальних та спеціальних питань
почуття групової згуртованості та товариськості	часті конфлікти між студентами й відсторонення колективу від їх спільного вирішення
високий рівень підготовки студентів та критика й	відсутність критики та самокритики

самокритика	
гарні взаємозв'язки між викладачами і студентами	поширення чуток один про одного
рівномірність розподілу об'єму навчання та навантаження на кожного студента групи	даремна трата часу, що розрахована на навчання та виховання
своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій	часті порушення дисципліни
справедливість в оцінці діяльності студентів групи, а також розподіл винагороди	прихована критика умов навчання
використання можливостей неформального лідерства для розв'язання навчальних та виховних задач	відкрите небажання навчатися
колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються	неточне виконання рішень і дотримання порад викладачів, пряме їх ігнорування
цілковита згода надати допомогу товаришам	систематичні запізнення та довготривала відсутність на лекціях та семінарах

На СПК здійснюють вплив як об'єктивні фактори (наприклад, тип організації), так і суб'єктивні (наприклад, оцінка поведінки оточуючих). До основних показників рівня розвитку СПК відносять: ефективність професійної діяльності, стан навчальної дисципліни й характер руху учасників навчального процесу. Серед суб'єктивних (психологічних) показників часто називають ступінь задоволеності членів колективу різними сторонами його життєдіяльності, особливості сприйняття та розуміння інших людей, задоволеність взаєминами, що склалися, психічний стан студентів, ефективну навчальну мотивацію та інше.

Зазвичай при діагностиці соціально-психологічного клімату застосовуються комплекси методичних процедур: спеціально сконструйовані анкети, шкали показників групових взаємовідносин, шкали внутрігрупової сприйнятливості, соціометричні запити та інше.

В значній мірі формування сприятливого соціально-психологічного клімату залежить від врахування основних п'яти груп факторів, що впливають на нього (див. табл. 2). Наприклад, спостереження показують, що часто причиною незадоволеності студентів являються фактори успішності (рівень викладання знань, розуміння викладачами студентів та ін.), функціональні фактори (нерівномірність навантаження студентів групи, нечіткість критеріїв та показників оцінки результатів навчання й др.), управлінські фактори (неясність концепції викладача по відношенню до студентів, необ'єктивність та несправедливість викладачів в оцінках, протягування керівництвом студентів до виконання ними невласливих для них функцій тощо), та психологічні фактори (протиріччя та конфлікти, соціально-психологічна несумісність студентів, відхилення в групових нормах, поглядах та традиціях тощо). Якщо в роботі з групою студентів намагатися усунути зазначені негативні фактори, то ця обставина, без сумнівів, буде сприяти розвитку сприятливого СПК, гарного навчального настрою студентів та задоволеності від знаходження в даній академічній групі.

В.Я.Ляудіс зазначає, "Якщо при організації змісту навчання зберігається і превілює орієнтація на операційно-технічну, а не на смислову сторону діяльності, що формується, то вся навчальна ситуація буде зберігати суто адаптивну спрямованість" [9, с.31]. Такий тип діяльності не має потреби у різноманітності форм співпраці суб'єкта формування (викладача) з об'єктом формування (студентами), ініціації навчальної поведінки у студентській групі ("студент-студент", "підгрупа-студент", "підгрупа-підгрупа" та ін.). З точки зору В.Я.Ляудіс, продуктивний тип організації навчання забезпечує оптимальну співпрацю викладача з студентами та в самій групі (студентів з студентами) у тому випадку, якщо він керується смисловою стороною діяльності, а не тільки операційно-технічною. Таким чином, продуктивно-сумісний тип навчальної діяльності передбачає оптимальну реалізацію всіх можливостей співпраці викладача з студентами, водночас тих, які зв'язані з вихованням і самоуправлінням особистості.

Формування сприятливого СПК неможливо розглядати ізольовано від суб'єкт-суб'єктних відносин: "викладач-студент", "студент-студент". За словами А.К.Маркової, спільна діяльність студентів і викладача передбачає не тільки комунікативну, але й предметно-практичну взаємодію з колективом студентів у цілому, або взаємодію з групами студентів чи з окремими студентами, що є складовою частиною колективу [6, с.25].

Виходячи з того, що в сучасній психологічній літературі суб'єктивні стосунки особистостей розглядаються загалом як важливий фактор детермінації поведінки особистості, Б.Ф.Ломов стверджує, "щоб розкрити мотиваційну сферу індивіда (її склад, будову, динаміку), потрібно розглядати його зв'язки і стосунки з іншими особистостями" [8, с.12].

З точки зору А.К.Маркової, під дією суб'єктивних відносин у процесі навчально-пізнавальної діяльності у студентів виникають "психологічні новоутворення" [10, с.44]. Вони проявляються у активізованій поведінці студентів на заняттях; у виявленні майбутніми педагогами інтересу до знань та до шляхів їх отримання; у прагненні до самоосвіти; у виявленні позитивних емоцій до навчального предмета, до нової інформації, до себе самого та до інших людей. Це в свою чергу, активізує взаємини викладача і студентів та ефективно і результативно впливає на формування і розвиток сприятливого СПК.

Ряд дослідників (В.Я.Ляудіс, А.К.Маркова, Н.А.Омельченко, Н.Ф.Тализіна та ін.) вказують на те, що сумісна діяльність викладача з студентами виступає в якості необхідної сторони організації всієї системи змінних навчальної ситуації. Звичайно, налагоджені стосунки у відносинах "викладач-студент" уможливають "просування" вперед, перехід до нових навчальних дій. Такі стосунки мають позитивний вплив не тільки на навчально-пізнавальну діяльність, на організацію такої діяльності, але й є для студентів живим прикладом асертивно-педагогічного стилю спілкування і наглядним прикладом оптимальної організації навчальної роботи студентів на заняттях. Якісним показником позитивних суб'єктивних стосунків "викладач-студент" є перегляд особистістю студента свого ставлення до засвоєння інформації, які знаходять своє відображення у позитивній зміні ціннісних орієнтацій, актуалізованій поведінці студентів під час занять і поза ними, у конкретизації професійної мети і мотивів навчання та самих способів взаємодії у стосунках між суб'єктами навчання.

Безсумнівно, ніщо так не впливає на формування особистості студента в цілому та СПК зокрема як поведінка та позиція самого вихованця. Певним чином вони залежать від його міркувань, його поглядів, його життєвої позиції, від його володіння асертивним способом педагогічного спілкування, ерудованості, вміння залучати студентів до вирішення проблемних питань та багатьох інших педагогічних здібностей, умінь і якостей. Загальновідомо, що студента неможливо "наповнити" знаннями – його потрібно замотивувати, пробудити в ньому внутрішнє бажання оволодіти цими знаннями. І це, головним чином, залежить від особистості викладача, від його самопрезентації, його інтелектуальних і педагогічних здібностей, які є головними носіями виховних функцій навчальної ситуації. Таким чином, навчально-комунікативні взаємодії викладача з студентами відіграють роль не тільки в полегшенні інтеріоризації засвоєння знань із навчальних курсів, але й позитивно впливають на формування й розвиток сприятливого СПК та особистості майбутнього педагога в цілому.

Підсумовуючи зазначимо, що цілеспрямоване створення і підтримання СПК – це форми, засоби та механізми усвідомлення та рефлексії спрямованості особистості студента на оволодіння професійними знаннями, це фактична та прогностична картини професійної підготовки майбутніх особистостей, які мотивують і організують навчально-виховну діяльність, це те, що забезпечує особистісно-професійне зростання майбутніх фахівців та допомагає їм зрозуміти себе не тільки як особистість, але й як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Сучасні завдання реформування освіти в Україні та підготовки вчителя вимагають формування у студентів педвузу в процесі професійної підготовки таких особистісних утворень, які б забезпечували високий рівень досягнень у майбутній діяльності, зокрема, професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця, стрижневим компонентом якої є створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі. Само собою зрозуміло, наскільки значна в цьому процесі роль педагогів. Спілкування викладача у педагогічному процесі повинно збудити активність самого студента (вийти на діалог) і допомогти йому набути позитивного досвіду організації діяльності і стосунків. Цьому сприяє створення атмосфери за допомогою процесу взаємодії стилів. Що стосується конкретних ситуацій, то тут головне – забезпечити свободу вибору студентів. Студенти відчують себе вільними тоді, коли самостійно приймають ті чи інші рішення. І будь-яка сфера їхнього життя, включаючи і навчально-виховний процес, має ґрунтуватися на усвідомленому і вільному виборі студентів – тоді освітня діяльність буде сприйматися ними як зміст власного життя. Кристалізація думки студентів щодо того чи іншого аспекту свого життя у ВНЗ практично неможлива без тактовного впливу викладача.

Подібний вплив вимагає якісних знань психології та педагогіки, гуманоцентричної системи цінностей самого педагога і в цілому у своєму практичному втіленні набагато важчий, ніж просто заборони в поведінці чи примус студентів до навчання. Проте його ефективність незрівнянно вища. Тому необхідною передумовою гуманоцентричної переорієнтації ВНЗ є опора на самих студентів, їх внутрішній світ та життєві прагнення. Бачачи в студентах лише добре, педагог сприяє розвитку добрих якостей дитини, застосовує відповідні методи навчання та виховання, цим самим формує клімат у академічній групі. Тим самим він розкриває і творчий потенціал особистості, її природжену тягу до творення добра і утвердження себе як носія високих моральних цінностей. По суті опора на високий духовний потенціал студента – єдиний спосіб створення і гуманоцентричного ВНЗ, і гуманоцентричного

суспільства. Діти не народжуються з порожніми руками, вони несуть з собою заряд створення матеріальних і духовних цінностей, вони у змозі створити їх, тому і народжуються, щоб створювати і творити. Тільки потрібно допомогти їм розкритися, і ще потрібно, щоб суспільство, суспільні явища не спотворили їх долю.

Література:

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. – М.: Просвещение. – 1991.
2. Басейн Ф.В. Проблема бессознательного. // Знание-сила, 1982, № 10.
3. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. // "Вопросы психологии", 1972, № 2.
4. Дунець Л.М. Психологія спілкування. – Хмельницький, 2003. – 142 с.
5. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. – М.: Издательство МГУ. – 1982. – 128с.
6. Зязюн І. А., Крамущенко Л.В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: Підр. Для вузів. – К.: Вища школа, 1997. – 349с.
7. Савенкова Л.О."Комунікативна атака" у формуванні навичок педагогічного спілкування // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – с. 100 – 106.
8. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука. – 1984. – 348с.
9. Ляудис В.Я. Формирование учебной деятельности студентов. – М.: Издательство МГУ. – 1989. – 240с.
10. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. – М.: Просвещение. – 1990. – 192с.
11. Платонов К. Структура развития личности. М.: Наука. – 1986. – 255с.
12. Слєпкань З.І.: Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. – К.: НПУ, 2000. – 210 с.

Головне завдання викладача у освітньо орієнтованій виховній роботі зі студентами – розкрити особистість вихованця. Це здійснюється лише у процесі спілкування, що будується в сприятливій атмосфері. Відомо, що ставлення до викладача студенти часто переносять на предмет, який вивчається. У процесі навчання важливо так будувати викладання, щоб увійти в контакт зі студентом, зацікавити його, перетворити з об'єкта навчання і виховання на суб'єкт. Тобто створити такий соціально-психологічний клімат в студентській групі, який би сприяв найбільш оптимальному досягненню цих цілей. Тому на даному етапі є досить важливою педагогічна культура викладача, конструктивні, організаційні і комунікативні уміння.

Особливе значення мають стосунки у колективі: чи є взаєморозуміння у колективі між членами колективу, чи кожен член колективу нормально себе почуває серед інших, чи задоволений спілкуванням з іншими.